

החוט המקשר בין א"י לגולה ביו"ט שני של גלויות

מאת

הרב ד"ר נחום לאם

אנחנו, בני הגולה, מייחדים את הדיבור בכינוס זה על הנושא „ארץ-ישראל בהלכה“ לא לשם הטפה ולא לשם הצטדקות, אלא לשם עיון לאמיתתה של תורה, מתוך שאיפה למצוא בה הנקודה המקשרת בין אלה שנולדו בארץ ישראל או יושבים בה ישיבת קבע, ובין אלה שמחוצה לה ומצפים לחזור אליה ולחסות בצילה. בחרתי בנושא „יו"ט שני של גלויות“, לפי שלדעתי הוא משמש חומר לקרב את ארץ-ישראל והגולה זו אל זו באמצעות התורה שבעל פה.

הסוגיא היסודית על יו"ט שני של גלויות, מקורו וחובת שמירתו, היא בביצה (ד ב.). הטעם שנאמר שם יוצא — לפי הבנת הגאונים וגדולי אחרונים — לשני ראשים, וז"ל הגמרא:

והשתא דידעינן בקביעא דירחא מ"ט עבדינן תרי יומי, משום דשלחו מתם: הזהירו במנהג אבותיכם בידיכם, זמנין דגורי המלכות גזירה: ואתי לאקלול.

רש"י פירש, שיגורו שלא יתעסקו בתורה וישתכח סוד העיבור, ואם יעשו גם אז יום אחד, יבואו לידי קלקול לעשות חסר מלא ומלא חסר ויאכלו חמץ בפסח. ומשמע מדבריו, שהכול טעם אחד: למה שלחו מתם שינהגו במנהג אבותיהם? כדי למנוע קלקול בעתיד אם ישכחו החשבון. וכן נראה מלשון רבינו חננאל שם: „דשלחו מא"י: הזהירו לעשות שני יו"ט כמנהג אבותיכם, דחיישינן שמא יגורו גזירה וישכחו חשבון הקביעות ויבואו לידי קלקול“. אך זה מעורר שאלה: אם ישכחו את החשבון ע"י גזירת המלכות שלא יתעסקו בתורה, ואז מסתמא גם לא יהיה להם סנהדרין לקדש ע"פ הראייה, ואם כן אף בארץ-ישראל יבולבל הלוח, ואם כן, יתחייבו אף בני א"י לשמור שני ימים! ואף כי י"ל שחשש גזירת המלכות גדול יותר בגלות, עכ"פ איננו גדול כל כך, עד כדי לחדש בגללו יו"ט שני, שלא היה נהוג אצלם קודם לכן, ונחזור לזה להלן.

הגאונים² רואים בנוסח הגמרא שני נימוקים ליו"ט שני: (א) מימות „נביאים הראשונים“ כך היו ישראל נוהגים, שכך נהגו מתחילת גלות בבל לעשות יו"ט בחו"ל שני ימים; (ב) גם עכשיו פעמים שיהיה שמד ויצטרכו לשנות ויתקלקל הדבר. וכן משמע מתוספות ריש תענית, שהם שני טעמים בגמרא³. כשנשאל רה"ג על הצורך לשמור יו"ט שני היום, שהחשבון ידוע, ואין עוד „ספיקא דיומא“, השיב: אין אנו

1. כן הוא בגמ' לפנינו, בדפוסים הראשונים: דגורו שמדא, עי' להלן בפנים.

2. ראה תשו' רב האי גאון בתשובה"ג ליק, ס א, הובא באוצר הגאונים ביצה, התשובות ס, ה, ועי' עוד תשובות הגאונים בגנוי קדם ח"ד, עמ' 36 בקיצור, מתורגמת מערבית, והיא כנראה אותה התשובה שבתג"ל.

3. תוס' שם, ד"ה מאימתי: „גזירה שמא וכו'“ אף משום מנהג וכו' כדאיתא פ"ק דביצה"ל.

יודעים סיבת הדבר, כדי שנאמר מאחר שבטלה הסיבה בטל העניין. וגם אין במנהג זה חשש של תוספת על מה שכתוב בתורה, מאחר שהנביאים כך ציוו את ישראל לעשות, וכך היה יחזקאל וכך היה דניאל עושה... וכיון שכך נהגו ישראל ע"פ הנביאים, נעשית מצוה על כל בני גלויות לעשות כן... ושמא מימות יהושע בן נון כך הנהיג את כל היוצאים ומשתתפים חוצה לארץ לעשות... ולזאת אמרו רבותינו: שלחו מתם, אל תשנו מנהג אבותיכם, ע"כ. מכאן שהבין רה"ג מ"ש, "הזהרו במנהג אבותיכם" — שאין הכוונה למנהג שנהגו מזמן שהתחילו לקדש ע"פ הראייה, אלא אף בימי המשואות, שלא היו ספיקות לבני הגולה, נהגו שני ימים בחו"ל, על פי מה שציווה יחזקאל דניאל ע"פ הקב"ה.

השואלים מרה"ג מוכירים לפניו מה שאמר רב סעדיה גאון: "כי אין ספק מעיקרא, אלא הקב"ה ציווה את משה עבדו, והוא אמר לישראל, כי בארץ יהיה להם יום אחד, ובחו"ל שני ימים; וכן היה מעולם כל ישראל עושים בלא ספק על העיבור ועל החשבון, עד שיצאו המינים וביקשו חכמים להראות, כי ראיית הירח והחשבון אחד הוא... ועשו השליחים... ולאחר כך חזרו על עיקרם, כמו שאמר הקב"ה למשה, שיהיו עושים בארץ יום אחד, ובחו"ל שני ימים". רה"ג פותח את תשובתו הנ"ל בזה"ל: "זה שאמרתם שכתב רבינו סעדיה ז"ל, קנה הוא שדחה בו את האפיקורס". מכל מקום אנו רואים, שלא ביטל רב האי את דברי רס"ג לגמרי, שהרי הוא כותב בסוף דבריו ז, "שמא מימות יהושע בן נון כך הנהיג וכו'". וזה כמעט היינו הד עם מ"ש הרס"ג⁴. מכל זה יש מקום לומר, שלדעת הגאונים אין שמירת יו"ט אחד בא"י ושני ימים בחו"ל דבר שנגרם ע"י ספיקות, ריחוק מקום או גלות, אלא הוא נובע מן השינוי המהותי שבין ארץ ישראל ובין חו"ל. ומוזה סמוכים קצת למש"כ המקובל האלקי רמ"ק בספרו, "אור נערב", שכל חג הוא צינור לקדושה השופעת מלמעלה למטה, ולכן יש צורך לשמור יו"ט שני בגולה כפליים ממה ששומרים בא"י, לפי שאותה מידת הקדושה, השופעת ויורדת לא"י ביום אחד, מתחלקת לשתיים בגולה מחמת גשמויותה⁵.

ועי' דקדוקי סופרים כאן, שבדפוסים ישנים יש הפסק ביניהם לומר שהם ב' טעמים. ועי' תורה שלמה, כרך יג, מילואים, פרק יא.

4. הרעיון, שיו"ט שני של גלויות הוא מימות יהושע, בא גם בתשובה אחרת מהגאונים, "לרבינו יוסף", בתשובה"ג הוצ' דעווא תרפ"ח, סי' ח, ובגנוזי קדם שם, עמ' 37. ואע"פ שהיו כמה גאונים שנקראו רב יוסף, אולי זה רב יוסף בר כותנאי, גאון פומבדיתא בשנות ד"א תצ"ט—תק"ה, ועי' במבואו של הר"מ לוין לתשו' גנוזי קדם שם. בתשו' רב יוסף כתוב: "ולגבי שני ימים טובים אנו אומרים, שתנאי היה כרוך עליהם מימות יהושע בן נון כשנכנסו לארץ". לשון זו צ"ע, שא"כ זהו התנאי האחד עשר שהתנה יהושע, ובמקורות התלמודיים לא נזכרה אלא עשרה (עי' תוספתא ב"מ פ"א; ב"ק פ"ב — פא ב, ועי' יפה עינים שם על ההשוואות בירושלמי). ולפיכך נראה יותר הלשון שבתשו' רה"ג שאינו "תנאי" של יב"ן אלא, "כך הנהיג", והוא הנהיגם ע"פ משה, וכמ"ש ביבמות (צו ב): "יהושע יושב ודורש סתם, והכל יודעים שתורתו של משה היא".

5. לא מצאתי עניין זה מפורש בספר, "אור נערב", אבל הוא מובא בספרי חב"ד, כיתוד בס' דרך מצוותיך להגרמ"מ בעל צמח צדק. הגרש"ז מליאדי אף העציא מזה דין חדש, שכל הבא מא"י לחו"ל ודעתו לחזור, ישמור יו"ט שני אפילו בצנעא ורחוק מיישוב ישראל.

בירושלמי אמרו עה"פ, „בני אמי נחרו בי שמוני נוסרה את הכרמים וגו' " (שה"ש א ו) — מי גרם לי להיות נוסרה את הכרמים? — על שם כרמי שלי לא נטרתי. מי גרם לי להיות משמרת שני ימים בסוריא? — על שלא שמרתי יום אחד בארץ. סבורה הייתי שאני מקבלת שכר על שנים, ואיני מקבלת שכר אלא על אחת (ירושלמי עירובין פ"ג ה"ט). ומפרש בעל קרבן העדה שלא ניתן להם יו"ט שני לתוספת מצוה אלא לעונש על שלא שמרו בארץ יום אחד כתיקונו. ואולי מכאן רמז לפירוש המקובלים ותורת חב"ד, שיסודה לפי דעתי בהשקפת הגאונים, והעונש הוא צמצום שפע הקדושה שבחול, עד שהוצרכו בגללן לשמור כפליים, כדי שיקבלו את השפע שהיו מקבלים בארץ-ישראל בשמירת יום אחד.

[הגאון הרוגאטשובי (שו"ת צפנת-פנח, מהד' ר"מ כשר, ח"א סי' נא) חוקר בגדר יו"ט שני, אם הוא מציאות חדשה, או שהיא תקנת חכמים ביו"ט ראשון, שאינה מתקיימת בחול כהלכתה עד שיעשה יו"ט שני. הנפקא מינה בזה לדינא הוא, אם עשה מלאכה ביו"ט האחרון של פסח וגם אכל בו חמץ; שאם יו"ט שני הוא להשלמת הראשון — חייב שתי מלקות דרבנן; ואם הוא מציאות חדשה — לא יתחייב אלא מלקות אחת, שהרי לא גזרו מפורש באותה מציאות — יו"ט האחרון של פסח — שאסור לאכול בו חמץ, אלא שהאיסור חל ממילא. ומביא ראיה מירושלמי הנ"ל: מי גרם לי וכו' סבורה הייתי וכו' ואיני מקבלת שכר אלא על אחת. ר"ל, מאחר שאינה מציאות חדשה, אלא שחול אמרו שלא קיים מצוות יום אחד של יו"ט שציותה התורה, עד שיעשה לו יום שני ואז נגמרה המצוה כהלכתה — הלכך אינו מקבל שכר אלא על יום אחד. וגם דבריו מתבארים ע"פ האמור, שלא בא יום שני בחול כתקנה מיוחדת למציאות החדשה של הגלות, אלא למלאות החסר בהארת הקדושה שבחול].

נחזור לטעם הראשון שבגמרא, גזירת המלכות, ומה שקשה עליו, שא"כ מה נשתנתה ארץ-ישראל. תשובה על כך ניתנה מר' דוד גיטו, בעל כוזרי שני, ז' ומר' מאיר שמחה הכהן (משך חכמה, פ' בא), והיא ע"פ שיטת הרמב"ם שכתב: „דבר זה הלכה למשה מסיני הוא, שבזמן שיש סנהדרין קובעים ע"פ הראייה, ובזמן שאין שם סנהדרין קובעים ע"פ החשבון הוזה שאנו מחשבים בו היום, ואין נזקק לראייה" (פ"ה מהל' קובעים).

ע"י בשער הכולל לסידור הרש"י תורה אור, מהרא"ד לאוואוס בשם אדמ"ר הזקן, הלכות השכמת הבוקר סי' ב: „להבין ענין של יו"ט שני של חול. בחול"ל אי אפשר לקבל הארת קדושת יו"ט ביום אחד וצריך דוקא שני ימים, וא"כ מה מועיל לאיש הוזה שהוא מא"י ודעתו לחזור, עכ"פ ביום הראשון של יו"ט הוזה היה בחול"ל א"כ לא קיבל עדיין קדושת יו"ט בשלימות".

6. והשווה שה"ש רבה א, מג: „אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, על שלא שמרתי יו"ט אחד כתיקונו בא"י, הריני משמרת שני ימים טובים של גלויות בחול"ל, סבורה הייתי וכו' ". בשני המקורות זו מימרת ר' יוחנן. בשו"ת שוואל ומשיב מהדו"ת ח"ב סי' פה מפרש בזה מה שאמר בירושלמי וברבה שם: ר' יוחנן קרא עליהן [על בני חול"ל]: וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים (יחזקאל כ כה), „לדעתו, שמתוך שהחמירו עליהם לשמור שני ימים הגדישו את הסאה ואף אחד לא ישמרו כראוי" עיי"ש. ונראה יותר כמש"כ בפנים, שהכוונה לירידת השפע והארת הקדושה שבחול"ל.

7. מובא מרצ"ב אורבאך בהערות נחל אשכול לס' האשכול ח"ב, עמ' 26.

קידוש החדש ה"ב). נמצא, שכל אימת שתקום הסנהדרין נחזור לקדש ע"פ הראייה דווקא. נמצא, שלפי מש"כ הרמב"ם בפ"י המשנה ריש סנהדרין, שתחזור לנו הסנהדרין קודם ביאת המשיח וקיבוץ גלויות, הרי אז יהיו מוכרחים שוב לקדש ע"פ הראייה, ואם לא תיראה הלבנה ביום שלושים, אף שלפי החשבון צריכים לקבוע בו החדש, יהיה מעובר בעל כרחו, ואז יהיו בני הגולה צריכים לעשות שני ימים, ולפיכך גזרו גם עכשיו — דוגמת תקנת רבן יוחנן בן זכאי לאסור יום הנפת העומר כולו, גזירה שמא ייבנה המקדש (ר"ה ל א). [הר"מ כשר (תורה שלמה כרך יג, עמ' קכט-קל) מביא סימוכים לנימוק זה ע"פ נוסח כת"י בגמרא, "דמיגמר שמדא" במקום, "דגזרו שמדא" (ע"י לעיל, ציון 1), ור"ל שמא תסתלק הגזירה שבעטיין הוכרחו הלל ובית דינו להנהיג הקידוש ע"פ החשבון, ואז יחזרו לקדש ע"פ הראייה כבשנים קדמוניות].

לפי זה יו"ט שני אינו מיוסד על מנהג אבות קדום, אלא על תקוות העתיד, חידוש הסנהדרין שיתקיים כאות ראשון לגאולה השלימה וקיבוץ גלויות הממששים ובאים אחריו. ובכן, קיומו בחו"ל הוא אישור וחיזוק לאמונת בני הגולה הנצחית בביאת המשיח, וש"מ, מהרה יבנה בית המקדש".

ראוי להזכיר גם את הנימוק ליו"ט שני של גלויות בדרשות חתם סופר לפרשת בא. לפי האמור שם הוא משמש בחו"ל זכר לחורבן ולגלות הארוכה בת אלפיים שנה. בשמירת יו"ט שני בכל תפוצות הגולה כאילו מדגישים, שאפילו בערים ושכונות הכי מבוססות בתורה ויראת שמים שבארצות הפזורה יודעים, שעדיין אנו נמצאים בנכר, כמקום הסכנות האורבות לנו מכל צד ופינת.